

LUNDS UNIVERSITET
Medicinska fakulteten

Servicehundens betydelse för välbefinnandet hos personer med funktionsnedsättning

En litteraturstudie

Författare: Josefine Ekvall och Mathilda Jönsson

Handledare: Elisabet Werntoft

Kandidatuppsats

Hösten 2015

Lunds universitet
Medicinska fakulteten
Nämnden för omvårdnadsutbildning
Box 157, 221 00 LUND

Servicehundens betydelse för välbefinnandet hos personer med funktionsnedsättning

En litteraturstudie

Författare: Josefine Ekvall och Mathilda Jönsson

Handledare: Elisabet Werntoft

Kandidatuppsats

Hösten 2015

Abstrakt

Bakgrund. Djur har länge använts inom vården i terapeutiskt syfte. Sjuksköterskan ska informera om olika vårdformer och bör således känna till hur servicehunden kan underlätta personers vardag.

Syfte. Beskriva servicehundens betydelse för fysiskt, psykiskt och socialt välbefinnande hos personer med funktionsnedsättning.

Metod. Litteraturstudie med nio artiklar, både kvantitativa och kvalitativa.

Resultat. Servicehunden var ett hjälpmedel som inverkade på fysiskt, psykiskt och socialt välbefinnande. Den främsta aktivitet som servicehunden utförde var att plocka upp föremål. Annat som servicehunden bidrog med var att minska smärta, vara emotionellt stöd samt ökade förarnas deltagande. Servicehund kostade tid och pengar i form av veterinär och utgifter för underhåll. Negativa upplevelser med servicehund uppstod också.

Slutsats. Servicehunden ökar välbefinnandet hos sin förare och ger långsiktiga samhällsvinster. Vardagen blir förenklad och ett team skapas som ger föraren ökad autonomi.

Nyckelord

Assistanshund, servicehund, funktionsnedsättning, välbefinnande, hjälpmedel.

Lunds universitet
Medicinska fakulteten
Nämnden för omvårdnadsutbildning
Box 157, 221 00 LUND

Innehållsförteckning

Innehållsförteckning	1
Introduktion.....	2
Problemområde	2
Bakgrund	2
Teoretisk referensram	2
Fysiskt, psykiskt och socialt välbefinnande	3
Funktionsnedsättning	3
Servicehund	4
Hund i vården	4
Sjuksköterskans roll	5
Syfte	6
Metod	6
Urval	6
Datainsamling.....	7
Data analys	9
Forskningsetiska avvägningar	9
Resultat	9
Fysisk påverkan	10
Psykisk påverkan	11
Social påverkan.....	12
Ekonomiska konsekvenser.....	13
Negativa upplevelser	13
Diskussion	14
Diskussion av vald metod.....	14
Diskussion av framtaget resultat	15
Slutsats och kliniska implikationer.....	18
Författarnas arbetsfördelning	18
Referenser.....	19

Introduktion

Problemområde

Myndigheten för delaktighet (2014) uppger att självupplevd ohälsa i Sverige är tio gånger vanligare hos personer med funktionsnedsättning än hos övrig befolkning, det vill säga 20 procent jämfört med två procent. Den självupplevda ohälsan speglar även det psykiska välbefinnandet som upplevs nedsatt hos 28 procent av personer med funktionsnedsättning vilket är dubbelt så många jämfört med övrig befolkning. En annan faktor som har betydelse för hälsan är att ha vänner och ett socialt deltagande. Personer med funktionsnedsättning upplever ofta ett lägre socialt deltagande och 21 procent har inte en nära vän, jämfört med tolv procent hos övrig svensk befolkning (Myndigheten för delaktighet, 2014). En del av funktionsnedsättningen kan innebära fysiska svårigheter i vardagen så som att öppna dörrar och plocka upp saker som fallit i golvet (Moir, 2007). Inom vård och omsorg är det vanligt att personer med funktionsnedsättning har många läkemedel, till exempel ångestdämpande och lugnande (Folkhälsomyndigheten, 2008). En servicehund kan lindra både psykiska och fysiska problem i vardagen (Moir, 2007). Även om det är vanligast med personal, till exempel hemtjänst och personliga assistenter, som hjälper funktionshindrade personer att klara det dagliga livet rapporterar McNicholas et al. (2005) att en servicehund kan fungera som ett hjälpmedel genom att utföra uppgifter och utgöra sällskap för personer med funktionsnedsättning. Sjuksköterskan bör således känna till hur servicehunden kan vara ett redskap inom vården.

Bakgrund

Teoretisk referensram

Perspektivet utgår från förarens fysiska och psykiska upplevelse av att ha en servicehund samt hur det påverkar den sociala delaktigheten. En professor i medicinsk sociologi, Aaron Antonovsky (2005) ställde sig frågande till varför det fanns skillnader mellan samhällsklasser

kopplat till sjuklighet och dödlighet. År 1979 namngav han begreppet KASAM, vilket står för Känsla Av Sammanhang. Inom begreppet finns tre komponenter; Begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet. Begriplighet innebär i vilken utsträckning som en person upplever inre och yttre stimuli. Den grad som en person upplever att resurser står till ens förfogande är hanterbarhet och meningsfullhet är en kognitiv aspekt i hur personen upplever en känsla av att vara i ett sammanhang (ibid.).

”Vi vet från många forskningsrapporter att sällskapsdjur – särskilt hundar – för många människor just innebär att man betyder något för någon (meningsfullhet), att hunden ger kärlek (tydlig, villkorlös och begriplig), så att livet, trots motgångar, med hjälp av en fyrbent vän kan bli hanterbart” (Beck-Friis, Strang & Beck-Friis, 2007, s. 16).

Fysiskt, psykiskt och socialt välbefinnande

Hälsa innebär inte enbart en avsaknad av sjukdom eller svaghet, hälsa är en helhet mellan psykiskt, fysiskt och socialt välbefinnande (World Health Organization, u.å.). Carlson (2007) menar att ekonomi är en bidragande faktor till nedsatt psykiskt välbefinnande. Social hälsa bygger på relationer med andra människor samt en känsla av stöd och delaktighet i samhället (Ohlson, 2011). Hälsa är subjektivt och varje människa avgör själv vad hälsa innebär för sig. I sjuksköterskans värdegrund är hälsa en central målsättning (Svensk sjuksköterskeförening, 2010.b.). Det finns många olika synonymer till välbefinnande till exempel hälsa, trivsel, välbehag och tillfredställande, men det finns inte någon specifik definition. Välbefinnande är också en subjektiv upplevelse (Kirkevold, 2000) och kopplas ofta samman med World Health Organizations begrepp hälsa.

Funktionsnedsättning

Enligt Folkhälsomyndigheten (2008) definieras funktionsnedsättning av en fysisk, psykisk eller intellektuell nedsättning av funktionsförmåga. Den kan vara medfödd, förvärvad skada eller ha uppstått efter en sjukdom till exempel stroke. Socialstyrelsen (2007) avråder från att använda begreppet handikappad då det anses som stigmatiserande. Personer med funktionsnedsättning upplever begränsningar i sin vardag genom att varken ha full förmåga

eller möjlighet till delaktighet i vissa situationer samt är beroende av andra personer (Moir, 2007). Samhället ska genom olika insatser hjälpa personer med funktionsnedsättning till ett självständigt liv med förmåga att vara delaktig (Ds 2008:23).

Servicehund

Servicehundar är en underkategori av assistanshundar. Andra undergrupper är signal- och ledarhundar samt alarmerande servicehundar (Svenska Kennelklubben, u.å. a.). Servicehundar hjälper personer med funktionsnedsättning på olika sätt. Socialstyrelsen (2014) uppger att ägare till servicehund kan benämnas som förare. Hundarna är tränade till att utföra olika sysslor som föraren kan behöva hjälp med. I hemmet kan de hjälpa till med saker så som på- och avklädning, fylla på och tömma tvättmaskinen, öppna lådor, hämta saker och plocka upp saker som fallit i golvet. Servicehundar kan även vara ett stöd åt föraren när den ska förflytta sig mellan till exempel rullstol och säng samt hjälpa till med att lyfta upp benen i soffan eller i sängen. Utanför hemmet kan servicehunden också vara till hjälp för sin förare genom att trycka på olika knappar till hissar, övergångsställen och dörröppnare. Hundarna kan posta brev och plocka varor i butiken för att underlätta. Om föraren till exempel skulle ramla kan servicehunden hämta telefonen till personen eller om det krävs mer hjälp kan hunden springa och hämta någon eller skälla för att få uppmärksamhet. En servicehund kan ge föraren frihet och autonomi (Moir, 2007).

Hund i vården

Människan har använt sig av djur i mer än 12 000 år i terapeutiskt syfte. Redan i 800-talets Belgien infördes djur i behandlingen av funktionshindrade personer. Ur ett historiskt perspektiv trädde hunden in i vården första gången år 1962, då psykolog Borris Levinson använde sin hund i behandlingssyfte (Morrison, 2007).

Precis som för hundägare utan funktionshinder där behovet av en utbildad servicehund inte finns medför hundägandet ett ansvar, som till exempel utfodring och rastning (Jordbruksverket u.å.). Annat som hundäggande medför är skötsel, till exempel klippa klor och bada hunden (Svenska kennelklubben, u.å. c.). Det finns några potentiella problem som kan

uppstå, till exempel fobier och allergier i förarens omgivning samt en risk för att snubbla över hunden och få en fallskada. Hunden kan även bita och riva personer vilket kan medföra obehag och en mindre risk för infektion (DiSalvo et al., 2006).

Enligt Socialstyrelsen (2014) är en servicehund kostnadseffektiv för samhället, genom att den kan minska användandet av hälso- och sjukvård och kommunala tjänster för föraren. Däremot innebär det en högre kostnad för den enskilde individen. Den högre kostnaden beror på att föraren själv betalar för hunden, utbildningen och vardagliga kostnader (Sachs-Ericsson, Hansen & Fitzgerald, 2002; Socialstyrelsen, 2014). Personer med funktionsnedsättning i Sverige kan ansöka om bidrag från olika fonder och försäkringskassan då hunden är ett hjälpmedel för funktionsnedsatta (Svenska kennelklubben, u.å. d.).

Sjuksköterskans roll

Enligt Svensk Sjuksköterskeförening (2010.a.) finns sex kärnkompetenser för sjuksköterskor; personcentrerad vård, samverkan i team, evidensbaserad vård, förbättringskunskap för kvalitetsutveckling, säker vård och informatik. Personcentrerad vård innebär att sjuksköterskan förstår och ser personens unika och individuella behov samt tillvaratar personens subjektiva upplevelse av hälsa och välbefinnande. Sjuksköterskan ska informera personen om olika behandlingar och vårdformer (Svensk Sjuksköterskeförening, 2010.a.), vilket förutsätter att det finns kunskap om till exempel servicehund som hjälpmedel vid funktionsnedsättning. Personcentrerad vård utgår från det holistiska synsättet där den fysiska, psykiska och sociala människan ses som en helhet. Evidensbaserad vård samt förbättringskunskap för kvalitetsutveckling innebär att sjuksköterskan ska ge en god vård på ett effektivt sätt vilket uppnås genom kunskaps- och kvalitetsutveckling. För att driva utvecklingen framåt krävs det att sjuksköterskan tar initiativ till att samla och analysera data för förbättringar (ibid.). Genom att känna till hur hunden kan användas som redskap och med dess för- och nackdelar kan vården kanske effektiviseras. Säker vård betyder att sjuksköterskan ska arbeta för att förebygga skador hos patient och personal (Svensk Sjuksköterskeförening, 2010.a.).

Syfte

Att beskriva servicehundens betydelse för fysiskt, psykiskt och socialt välbefinnande hos personer med funktionsnedsättning.

Metod

En litteraturstudie har utförts, vilket innebär att tidigare forskning inom området har samlats in, granskats, analyserats och diskuterats (Forsberg & Wengström, 2013). Detta möjliggör ett bredare kunskapsspektrum inom området.

Urval

För att finna tidigare forskning inom ämnet har databaserna PubMed och CINAHL använts.

PubMed är en stor databas för medicinsk forskning och MeSH ordlista användes som hjälpmedel för att hitta sökord. CINAHL är en databas som är inriktad på omvårdnadsforskning och här användes CINAHL Headings som hjälpmedel för att hitta sökord. Utöver MeSH och CINAHL Headings gjordes fritextsökningar som enligt Kristensson (2014) ger ökad känslighet åt sökningen. Kombinationen av olika databaser breddar sökningen och ger fler relevanta träffar (Willman, Stoltz & Bahtsevani, 2011).

Genom att använda sökorden Service dogs, canine, assistance dog, disabled persons och physical and rehabilitation medicine i olika kombinationer i databasen PubMed hittades artiklar inom ämnet (Tabell 1). I CINAHL användes sökorden Service animals, service dogs, canine, disabled persons, disabled, patient satisfaction och psychological well-being som kombinerades för att finna relevanta artiklar (Tabell 2). Många av artiklarna kom upp på flera sökningar, dubletter uteslöts och slutligen återstod nio olika artiklar.

Inklusionskriterier i sökningarna var artiklar med deltagare i alla åldrar som har någon funktionsnedsättning och använder en servicehund. Artiklarna skulle vara skrivna på engelska vilket gjorde att innehållet kunde analyseras. Artiklarna skulle vara äldst 15 år. Såväl kvalitativa som kvantitativa artiklar har använts.

Datainsamling

Artiklar som använts i denna litteraturstudie valdes först genom att rubriker lästes, sedan lästes abstrakt på de som verkade passa syftet. Sist lästes och kvalitetsbedömdes artiklarna i fulltext, de passande artiklarna ligger till grund för resultatet.

För att säkerställa vetenskapligheten i artiklarna kvalitetsbedömdes de enligt två granskningsprotokoll, ett för kvalitativa studier och ett för kvantitativa studier.

Vetenskapligheten bedömdes efter poäng som delades ut i protokollet, vilket senare gjordes om till procent. Frågorna i protokollen handlar om hur forskningsprocessen har gått till och om hur studien är presenterad. I de kvantitativa studierna bedöms även huruvida urvalet är representativt samt vilka bedömningsinstrument som har använts i artikeln (Willman, Stoltz & Bahtsevani, 2011). Vetenskapligheten bedömdes från hög till låg, där hög var över 80 procent, medel var mellan 60 till 80 procent samt låg var under 60 procent. Artiklarna i denna studie fick mellan 62,5 till 87,5 procent. En artikel var av låg kvalitet och exkluderades.

Tabell 1. Sökning i PubMed.

Sökning	Sökord	Filter	Antal träffar	Lästa abstrakt	Lästa fulltext	Valda artiklar
#1	Service dogs	Humans, Engelska, Publicerade 2000-2015	306	0	0	0
#2	Disabled persons AND service dogs	Humans, Engelska, Publicerade 2000-2015	19	1	1	1
#3	Disabled persons AND canine	Humans, Engelska, Publicerade 2000-2015	44	3	2	2
#4	Physical and rehabilitation medicine AND canine	Humans, Engelska, Publicerade 2000-2015	14	1	1	1
#5	Assistance dog AND disabled persons	Humans, Engelska, Publicerade 2000-2015	9	1	0	0

Tabell 2. Sökning i CINAHL

Sökning	Sökord	Filter	Antal träffar	Lästa abstrakt	Lästa fulltext	Valda artiklar
#1	Service dogs	Engelska, Publicerade 2000-2015	391	10	8	2
#2	Service dogs AND Disabled persons	Engelska, Publicerade 2000-2015	10	3	1	1
#3	Service animals AND patient satisfaction	Engelska, Publicerade 2000-2015	10	0	0	0
#4	Service dogs AND psychological well-being	Publicerade 2000-2015	9	1	1	1
#5	Service dogs AND patient satisfaction	Engelska, Publicerade 2000-2015	6	0	0	0
#6	Service dogs AND disabled	Engelska, Publicerade 2000-2015	72	4	2	2
#7	Canine AND disabled	Engelska, Publicerade 2000-2015	13	0	0	0

Data analys

En artikelmatris gjordes för att analysen skulle kunna göras på ett överskådligt vis. Artiklarna har analyserats genom en integrerad analys där resultatet i de olika artiklarna sammanställts och satts i relation till varandra. Den integrerade analysen innehåller tre steg. Det första steget handlar om att läsa igenom artiklarna och identifiera generella fynd av likheter och/eller avvikelser. Det andra steget går ut på att identifiera teman som relaterar till varandra utifrån artiklarna. I det sista steget sammanställs resultatet av teman som senare ligger till grund för subteman i resultatet (Kristensson, 2014). På detta sätt presenteras de valda artiklarna på ett överskådligt sätt i denna studie.

Forskningsetiska avvägningar

Författarna till denna studie har strävat efter att finna artiklar som blivit granskade av etisk kommitté eller fört ett etiskt resonemang. Enligt Sykepleiernes Samarbeid i Norden (2003) finns det fyra etiska principer att följa vid omvårdnadsforskning, principen om autonomi, att göra gott, att inte skada och rättvisa. Principen om autonomi innefattar respekt, värdighet, integritet samt sårbarhet och principen om rättvisa innebär likabehandling för samtliga grupper. Dessa principer bygger på Förenta Nationernas deklaration om mänskliga rättigheter och Helsingforsdeklarationen. Rent praktiskt innebär detta att forskarna ska respektera deltagarna och deras integritet (Sykepleiernes Samarbeid i Norden, 2003). Genomförd studie har arbetats fram genom rättvist och moraliskt arbetssätt under hela processen. Ett etiskt och moraliskt förhållningssätt har eftersträvats genom att följa etiska principer för att inte styra resultatet. Artiklar som passade denna studies syfte och mötte inklusionskriterierna inkluderades i studien, vilket gjorde att resultatet inte påverkats av författarna.

Resultat

Resultatet är en sammanställning av nio vetenskapliga artiklar, varav sex var kvantitativa och tre var kvalitativa. Studierna gjordes i USA, Kanada och Japan. Vid analysprocessen hittades fyra teman; *fysisk påverkan*, *psykisk påverkan*, *social påverkan* och *negativa upplevelser*. Ett subtema inom social påverkan hittades; *ekonomiska konsekvenser*.

Fysisk påverkan

En servicehund inverkade på fysiska förmågor hos sin förare (Blanchet et al., 2013; Burrows, Adams & Spiers, 2008; Camp, 2001; Crowe et al., 2014; Fairman & Huebner, 2000; Hubert, Tousignant, Routhier, Corriveau & Champagne, 2013; Rintala, Matamoros & Seitz, 2008; Shintani et al., 2010). I en kvantitativ enkätstudie med 202 deltagare, gjord av Fairman och Huebner (2000), framkom att 82 procent kände sig extremt nöjda med sin servicehund. Cirka 99 procent av deltagarna i studien använde sin servicehund till att hämta och plocka upp föremål som fallit till marken, något som även återkom i flera andra studier (Camp, 2001; Rintala et al., 2008). I en kvalitativ observationsstudie med tre deltagare under olika fysiska aktiviteter av Crowe et al. (2014) framkom att servicehundens hjälp med att plocka upp föremål minskade förarens ansträngningsnivå och aktiviteten gick även fortare när servicehunden hjälpte till. Stöttning för att ta sig runt i hemmet och i samhället samt upplockning av saker var de vanligaste aktiviteterna som servicehunden assisterade sina förare med (Fairman & Huebner, 2000).

Genom sina servicehundar fick förarna större möjlighet att göra saker och ökade sitt deltagande i olika aktiviteter (Burrows et al., 2008; Camp, 2001; Fairman & Huebner, 2000). Servicehundens assistans i olika mobilitetstester, gjort på 34 deltagare, visade att samtliga tester som deltagarna fick utföra med och utan servicehund gick snabbare när de fick stöttning av hunden. Testen som utfördes var ett gångtest, gå i trappor samt resa sig och börja gå (Blanchet et al., 2013). I en kvalitativ intervju- och observationsstudie med fem deltagare gjord av Camp (2001) framkom att servicehunden hjälpte till med att dra rullstolen för förare som inte själv kunde gå och på så sätt kom de ut och deltog mer i samhället. Hubert et al. (2013) gjorde en kvantitativ studie på 11 deltagare där de mätte smärta i axlar och skuldror på förare som satt i rullstol. Studien visade att med servicehund minskade smärtan och förarna kunde i större utsträckning återgå till sitt normala liv. Shintani et al. (2010) mätte livskvalité kvantitativt hos 38 deltagare med funktionshinder där tio av dem hade en servicehund.

Livskvalitén delades upp i en psykisk och en fysisk del där kroppslig smärta ingick. Smärtan minskade hos förare med servicehund och hela den fysiska livskvalitén blev förbättrad.

Fairman & Huebner (2000) kom fram till att servicehunden var till stor nytta vid ADL som till exempel vid hjälp med att utföra olika hushållssysslor, inköp, av- och påklädning samt genom att tända och släcka lampor. I en kvantitativ studie gjord av Rintala et al. (2008), som utfördes med 40 deltagare uppdelat i experiment- och kontrollgrupp, framkom liknande resultat vid dagliga aktiviteter. Aktiviteterna som en servicehund kunde hjälpa till med anpassades efter förarens behov (Camp, 2001). Burrows et al. (2008) gjorde en kvalitativ intervju- och observationsstudie med tio familjer med barn som hade autism och de kom fram till att servicehunden underlättade ADL. Servicehunden fick i dessa familjer en roll som föräldrarnas extra ögon och säkerhet genom att fysiskt hålla barnet på plats vid påklädning och vistelse ute i samhället samt att de varnade föräldrarna om barnet höll på att skada sig. Deltagare i studien uppgav att med hjälp av servicehunden kunde de få sitt barn att sitta kvar vid middagsbordet och hålla barnet lugnt vid badning. Många av föräldrarna tränade hunden till att sova hos det autistiska barnet och varna om något skulle hända, på så sätt förbättrades föräldrarnas sömn (ibid.).

Psykisk påverkan

Servicehunden hade en positiv påverkan på sin förarens psyke (Burrows et al., 2008; Camp, 2001; Collins et al., 2006; Fairman & Huebner, 2000; Rintala et al., 2008; Shintani et al., 2010). I en kvantitativ enkätstudie av Collins et al. (2006) med 152 deltagare framkom att servicehunden bidrog till ett förbättrat psykosocialt välbefinnande hos sin förare. Inom det psykosociala välbefinnandet ingick humör, självkänsla, ensamhet och symptom på depression (ibid.). Servicehunden minskade beroendet av andra personer, gav tillbaka förarens autonomi och självständighet. Förarna fick en känsla av kontroll och privatliv samt ökade deras förmåga att fatta egna beslut (Burrows et al., 2008; Camp, 2001; Fairman & Huebner, 2000; Rintala et al., 2008). Förarnas självkänsla och självförtroende ökade med servicehunden och en teamkänsla skapades mellan hund och förare (Camp, 2001; Collins et al., 2006; Fairman & Huebner, 2000; Rintala et al., 2008).

Förare uppgav att servicehunden förändrade deras liv och gjorde livet roligare (Camp, 2001; Collins et al., 2006; Fairman & Huebner, 2000). I studien av Rintala et al. (2008) framkom ingen skillnad i tillfredställelsen med livet mellan kontrollgruppen och experimentgruppen. Författarna underströk ändå servicehundens förmåga att vara ett emotionellt stöd åt föraren (ibid.), även Fairman och Huebner (2000) höll med om detta. Servicehunden minskade oro, stress och ilska samt ökade lugnet hos sin förare (Burrows et al., 2008; Fairman & Huebner, 2000). I studien av Shintani et al. (2010) summerades den psykiska hälsan hos deltagarna och resultatet visade att en servicehund överlag kunde förbättra psykiskt välbefinnande.

Social påverkan

Servicehunden bidrog till ökade sociala interaktioner genom att mötande personer gav vänliga blickar, leende, kom fram och tog initiativ till konversation (Camp, 2001; Crowe et al., 2014; Fairman & Huebner, 2000; Hubert et al., 2013). I studien av Fairman och Huebner (2000) framkom att 100 procent av deltagarna upplevde att fler personer kom fram till dem i offentliga sammanhang. Genom servicehunden ökade möjligheterna till att utveckla nya relationer med andra människor och till att utveckla ett socialt nätverk med andra djurägare (Camp, 2001; Fairman & Huebner, 2000). Collins et al. (2006) gjorde mätningar på upplevd ensamhet hos sina deltagare och resultatet visade att förare med servicehund kände mindre ensamhet något som även Camp (2001) och Fairman och Huebner (2000) kom fram till i sina studier där förarna upplevde att servicehunden fungerade som sällskap. Servicehunden bidrog till en känsla av trygghet och säkerhet genom att ha uppsikt och varna om något skulle hända (Burrows et al., 2008; Camp, 2001; Fairman & Huebner, 2000).

Att vistas i offentliga sammanhang upplevdes lättare tillsammans med en servicehund då fokus flyttades från funktionsnedsättningen till servicehunden och vad de tillsammans kunde åstadkomma (Burrows et al., 2008; Camp, 2001). Familjerna i studien av Burrows et al. (2008) uppgav att servicehunden gjorde samhället mer accepterande samt att förflyttningen av fokus gjorde att syskonen kunde uppleva stolthet över sitt syskon med funktionsnedsättning.

Ekonomiska konsekvenser

Fairman och Huebner (2000) kom fram till att antalet timmar med personlig assistans minskade för förarna när de fått sin servicehund. Den personliga assistansen minskade med två timmar per vecka och den hjälp och stöttning föraren behövde från sina närstående, så kallad obetald assistans, minskade med sex timmar per vecka. Rintala et al. (2008) fann inte någon skillnad i antalet betalda timmar personlig assistans, i sin studie. En annan ekonomisk aspekt som togs upp var kostnaden till agenturen som tillhandahöll och tränade servicehundar (ibid). En ekonomisk aspekt som Camp (2001) tog upp var veterinärbesök som kostade både tid och pengar för föraren. En annan utgift som Fairman och Huebners (2000) fann i sitt resultat var underhåll, till exempel foder. Cirka 32 procent av deltagarna erhöll finansiellt stöd för sina hundar från myndigheter och fonder (ibid.).

Negativa upplevelser

Trots servicehundens alla fysiska, psykiska och sociala fördelar uppstod negativa upplevelser (Burrows et al., 2008; Camp, 2001; Fairman & Huebner, 2000; Hubert et al., 2013; Rintala et al., 2008).

Camp (2001), Fairman och Huebner (2000) och Rintala et al. (2008) beskrev hur hunden i vissa fall inte gjorde det den var tränad till och inte lyssnade på kommando. Svårigheterna uppstod framförallt i början av placeringen innan hund och förare lärt känna varandra, vilket gjorde att anpassningsperioden var tålamodskrävande (Camp, 2001). Fysiskt underhåll så som kloklippning, badning, utfodring och motion var ett återkommande problem (Burrows et al., 2008; Camp, 2001; Fairman & Huebner, 2000; Rintala et al., 2008). Rintala et al. (2008) beskrev att vissa hundar inte var tillräckligt starka eller stora för att utföra vissa uppgifter, till exempel att dra en rullstol. Hubert et al. (2013) beskrev hur konditionen försämrades hos föraren när servicehunden alltid drog rullstolen.

Med en servicehund flyttades fokus från förarens funktionsnedsättning till servicehunden vilket kunde medföra problem med att andra människor störde hunden i arbetet. Deltagare i studien av Fairman och Huebner (2000) upplevde att de fick svårare att kontrollera sin hund när den blev störd genom att någon till exempel klappade den. Servicehunden drog till sig

uppmärksamhet och i vissa fall kunde den upplevas som oönskad och tidskrävande (Burrows et al., 2008; Camp, 2001; Rintala et al., 2008). En deltagare i studien av Camp (2001) beskrev hur hon alltid fick lägga till 30 minuter när hon skulle ut för att ha tid att prata med alla som kom fram. Camp (2001), Fairman och Huebner (2000) samt Rintala et al. (2008) beskrev även hur förare med servicehund kunde bli nekade tillträde till offentliga platser som till exempel restauranger och affärer.

Diskussion

Diskussion av vald metod

En litteraturstudie genomfördes då det ansågs vara ett bra sätt att få en överblick över aktuellt ämne. Vid en litteraturstudie samlas tidigare forskning inom området in och sammanställs för att sedan dra nya slutsatser (Forsberg & Wengström, 2013). Eventuellt hade en intervjustudie av förare varit att föredra. En empirisk studie hade gett en djupare och bättre förståelse för hur förarna själv upplever sin situation. Ämnet är hitintills inte välbeforskat, vilket begränsade antalet relevanta artiklar som hittades för att sammanställa nya slutsatser.

För att säkerställa artiklarnas vetenskaplighet bedömdes de efter Willman et al. (2011) bedömningsprotokoll. Utöver bedömningen med protokollen gjordes en egen bedömning av helheten. Efter bedömningen av artiklarna räknades poängen om till procent och en vetenskaplighet mellan 60 och 80 procent ansågs kunna räknas som medelkvalité. Artiklar av medel- och hög kvalité inkluderades i studien medan en artikel av låg kvalité exkluderades. Anledningen till att artiklar av medelkvalité användes i studien var att de kompletterade med information som saknades i artiklar av hög kvalité. Då ämnet var dåligt beforskat var det svårt finna artiklar av hög kvalité.

Strävan var att använda artiklar som var etiskt granskade, alla artiklar som inkluderades var inte det. Forskarna till dessa studier ansågs ha fört ett etiskt resonemang och använt sig av ett etiskt förhållningssätt i sin forskningsprocess och inkluderades därför. Etiskt resonemang och

förhållningssätt kunde till exempel innebära att deltagarna fått ge sitt informerade samtycke till studien skriftligt och kunde avbryta utan konsekvenser när de ville.

Diskussion av framtaget resultat

I stort sett visade resultatet många positiva aspekter med en servicehund, men även vissa nackdelar fanns. Till exempel visade resultatet att konditionen försämrades hos förare med servicehund, genom att ansträngningen minskade och uthålligheten ökade, när man använde sin servicehund. Försämringen blev större ju längre tid föraren hade fått hjälp av hunden (Hubert et al., 2013). Vid fysisk rörelsenedsättning är det viktigt med fysisk aktivitet som ökar styrka, rörelseförmåga och balans, vilket underlättar ADL (Williams, Smith & Papatomas, 2014). Fysisk aktivitet gör att personer håller sin vikt, utvecklar nya fysiska förmågor samt får en del smärtlindring. Den fysiska aktiviteten ger likaså ett ökat självförtroende samt emotionella och sociala fördelar (Stephens, Neil & Smith, 2012). Deltagarna uppger att okunskap i hur de ska träna gör att de blir mindre fysiskt aktiva efter sin skada (Williams et al., 2014). Den försämrade konditionen kan bero på att servicehunden har utfört många aktiviteter, även aktiviteter som föraren hade klarat av att utföra själv. Som sjuksköterska är det därför viktigt att understryka vikten av fysisk aktivitet och uppmuntra till att utföra de aktiviteter som kan klaras av själv. Det är av vikt att förare som får en servicehund går på kontinuerlig träning hos en fysioterapeut som har kunskap i hur träning utförs för att hålla igång sin fysiska kondition, då okunskap är en riskfaktor till fysisk inaktivitet. Om föraren inte har utfört fysisk aktivitet under tiden den haft sin servicehund gör detta att föraren kan bli mer utsatt när hunden försvinner då både socialt och fysiskt hjälpmedel samt emotionellt stöd går förlorat.

Positiv psykisk påverkan, som framkom i resultatet, var bland annat förbättrat psykosocialt välbefinnande (Collins et al., 2006) och ett ökat emotionellt stöd hos föraren (Rintala et al., 2008). Ägare till sällskapsdjur upplever bättre självaktning och känner sig mindre ensamma (McConnell, Brown, Shoda, Stayton & Martin, 2011). Detta kan tyda på att de psykiska fördelarna som förare upplever med sin utbildade servicehund även hade kunnat upplevas med en utbildad sällskapshund. Frågan är således om det är den utbildade servicehunden som ger de positiva psykiska fördelarna som visas i resultatet eller om sällskapshunden har

samma effekt.

I resultatet framkom vidare att förare såg sina servicehundar som mer än ett hjälpmedel, då de även var ett sällskap som de fick starka band till. Servicehunden kunde ge en relation med kärlek, stöd och vänskap (Camp, 2001). Många personer med funktionsnedsättning beskriver att de inte har någon nära vän (Myndigheten för delaktighet, 2014). Inom KASAM finns tre komponenter; begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet (Antonovsky, 2005), vilka en servicehund kan uppfylla. En servicehund kan ge en ökad frihet och autonomi för sin förare genom att föraren själv kan bestämma vilka aktiviteter som hunden ska utföra. Detta gör att servicehunden är en resurs som ger föraren mer kontroll över sitt liv. Servicehunden fungerar som både psykiskt och fysiskt stöd vilket kan göra att livet känns mer hanterbart. I denna studie framkom att det medför ett ansvar i att vara förare till en servicehund. Detta behöver inte enbart vara nackdelar utan med en servicehund följer rutiner och en känsla av att betyda något för någon.

I resultatet framkom delade meningar om hur antalet timmar med personlig assistans påverkades för förare med servicehunden. Fairman och Huebner (2000) menade att antalet timmar minskade medan Rintala et al. (2008) kom fram till att det inte blev någon skillnad. Socialstyrelsen (2014) beskriver servicehundar som kostnadseffektiv för alla aktörer förutom föraren själv. Kostnaden under en tioårsperiod minskar för kommun, landsting och stat samt närståendes kostnad minskar genom att föraren behöver mindre stöd (ibid.). I en studie av Rintala et al. (2008) som gjordes i USA framkom att agenturen tar ut en avgift för träning och förmedling av servicehundar. I Sverige står man själv som ägare till sin servicehund, vilket innebär att man själv får stå för inköp, kostnad för underhåll, försäkring, veterinärkostnader och utbildningskostnad (Svenska Service- och Signalhundsförbundet, u.å. a.). Att utbilda en servicehund i Sverige kostar upp till 65 000 kronor (ibid.), där tillkommer sen även kostnader för hunden vilket av Svenska Kennelklubben (u.å. b.) uppskattas till ungefär 19 000 kronor det första året. Omkostnader för hunden sjunker från och med andra året (ibid.). Socialstyrelsens (2014) kom fram till att förare med servicehund ökar sin QALY, levnadsår med kvalitet, vilket socialstyrelsen anser vara bra ur ett hälsoekonomiskt perspektiv. Fairman och Huebner (2000) beskriver i sin studie att 32 procent av deltagarna fick finansiellt stöd från myndigheter och fonder, även i Sverige kan finansiellt stöd sökas (Socialstyrelsen, 2014). För att söka fonder måste viss kunskap finnas om var och hur det görs vilket inte alla har. Det krävs även tid och ork för att ansöka, vilket kan vara svårt för personer med

funktionsnedsättning. En servicehund ger samhällsvinst och därför är det viktigt att hjälpa dessa förare att hitta stöd för sin ekonomi. I länder där hälso- och sjukvård inte är finansierat av staten kommer samhällsvinsterna antagligen inte att bli lika stora, däremot kan servicehunden ge föraren en privat långtidsvinst. Initialt är kostnaden för en servicehund hög i Sverige. För personer med en dålig ekonomi kan det vara en onödig extra stress för föraren. Eftersom trygg ekonomi är en bidragande faktor till psykiskt välbefinnande så måste kostnaderna vägas mot vilka effekter servicehunden kommer ha på välbefinnandet.

Nekat tillträde till offentliga platser upplevdes som ett problem med att ha servicehund (Camp, 2001; Fairman & Huebner, 2000; Rintala et al., 2008). Sveriges television rapporterade (Hariz 2015, 24 september) om hur en kvinna blev nekad tillträde till en ögonklinik med sin ledarhund. Utan hunden hade kvinnan svårt att ta sig fram och enligt kliniken kunde hunden inte vistas där inne eftersom de utförde operationer, dessutom fanns det en risk att andra patienter skulle vara allergiska eller rädda för hundar (ibid.). Även Borås Tidning (Molliver 2014, 9 mars) och Dagens Nyheter (Tottmar 2014, 19 maj) rapporterade om hur förare med servicehundar blivit nekade tillträde till butiker och restauranger på grund av allergier och risken för föroreningar i livsmedel. I Sverige finns ingen lag på var servicehundar har och inte har tillträde. Enligt Livsmedelsverket (u.å.) bör en förare med funktionsnedsättning få ta med sin utbildade servicehund in i butiker och restauranger, dock inte i utrymmen där livsmedel kan kontamineras. I slutändan är det butiks- eller restaurangägaren som tar beslutet om hunden kan kontaminera eller inte och således om servicehunden är välkommen eller inte (ibid.). Sveriges kommuner har egna ordningsföreskrifter och i dessa ingår var hundar får och inte får vistas inom kommunen samt vilka övriga ordningsregler som gäller för hundägare. En del kommuner har undantag från dessa ordningsföreskrifter när det gäller servicehundar (Svenska service- och signalhundsförbundet, u.å. b.), vilket till exempel gör att förare i Lunds kommun (2001) får ha sin servicehund lös och medföra den till bad- och lekplatser. Personer som inte anser att en servicehund får följa med på offentliga platser kan hävda att det är på grund av pälsallergi. Detta kan bero på okunskap hos allmänheten då servicehunden är tränad för att vara så stilla som möjligt för att sprida färre allergener. Personer som har en hund hemma avger hundallergener utan att hunden ens är med (Svenska service- och signalhundsförbundet, u.å. c.). Samhället är anpassat efter vissa hjälpmedel, till exempel rullstol, men borde även vara anpassat efter personer med servicehund som hjälpmedel. Att som förare med servicehund bli nekad tillträde kan upplevas som diskriminerande.

Slutsats och kliniska implikationer

Litteraturstudien kom fram till att servicehunden ökar välbefinnandet hos sin förare på olika plan. Studien visade även att servicehunden bidrar till långsiktiga samhällsvinster dock ökade förarens privata kostnader.

Inom fysiskt välbefinnande minskar smärta och förarna upplever en förenklad vardag med servicehunden som hjälpmedel. Servicehunden ökar det psykiska välbefinnandet genom att fungera som ett emotionellt stöd som ökar förarens självkänsla, självständighet, minskar stress och oro samt ger en känsla av kontroll över sitt liv. En nackdel med servicehund är däremot att konditionen kan försämrans hos föraren. Servicehunden upplevs som ett sällskap vilket minskar känslan av ensamhet hos föraren. Sociala interaktioner ökar med servicehund då förare upplever att personer samtalar i större utsträckning med dem och flyttar fokus från funktionsnedsättningen till vad de som team kan åstadkomma. Servicehunden och föraren arbetar i team vilket ger föraren mer autonomi och privatliv. Även sjuksköterskan måste arbeta i det professionella teamet för att samordna och förbättra förarens hälsa, då till exempel fysisk aktivitet är betydande hos förare. Sjuksköterskan ska se sina patienter på ett holistiskt sätt och förstå de unika och individuella behov som finns. Därför bör kunskap om servicehund finnas och förmedlas till rätt målgrupp. Även intresse för servicehundar krävs för att engagera vid klinisk implikation.

Författarnas arbetsfördelning

Författarna har under hela arbetsprocessen bidragit till en jämn arbetsfördelning. Samtliga artiklar har lästs och analyserats av båda.

Referenser

Artiklar som analyserats i resultatet är markerade med *

Antonovsky, A. (2005). *Hälsans mysterium* (2. Uppl.). Stockholm: Natur & Kultur.

Beck-Friis, B., Strang, P., & Beck-Friis, A. (2007). *Hundens betydelse i vården- erfarenheter och praktiska råd* (1. Uppl.). Stockholm: Gothia Förlag AB.

* Blanchet, M., Gagnon, D. H., Vincent, C., Boucher, P., Routhier, F., & Martin-Lemoyne, V. (2013). Effects of a mobility assistance dog on the performance of functional mobility tests among ambulatory individuals with physical impairments and functional disabilities. *Assistive Technology: The Official Journal of RESNA*, 25(4), 247-252.

* Burrows, K. E., Adams, C. L., & Spiers, J. (2008). Sentinels of safety: service dogs ensure safety and enhance freedom and well-being for families with autistic children. *Qualitative Health Research*, 18(12), 1642-1649.

* Camp, M. M. (2001). The use of service dogs as an adaptive strategy: a qualitative study. *The American Journal of Occupational Therapy*, 55(5), 509-517.

Carlson, P. (2007). *Socialt kapital och psykisk hälsa*. Rapport nr A 2007:05. Statens folkhälsoinstitut.

* Collins, D. M., Fitzgerald, S. G., Sachs-Ericsson, N., Scherer, M., Cooper, R. A., & Boninger, M. L. (2006). Psychosocial well-being and community participation of service dog partners. *Disability and Rehabilitation: Assistive Technology*, 1(1-2), 41-48.

* Crowe, T. K., Perea-Burns, S., Salazar Sedillo, J., Hendrix, I. C., Winkle, M., & Deitz, J. (2014). Effects of partnerships between people with mobility challenges and service dogs. *The American Journal of Occupational Therapy*, 68(2), 194-202.

DiSalvo, H., Haiduven, D., Johnson, N., Reyes, VV., Hench, CP., Shaw, R., & Stevens, DA. (2006). Who let the dogs out? Infection control did: Utility of dogs in health care settings and infection control aspects. *American journal of infection control*, 34(5), 301-307.

Ds 2008:23. *FN:s Konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.*

Stockholm: Socialdepartementet. Från

<http://www.regeringen.se/contentassets/0b52fa83450445aebbf88827ec3eecb8/fns-konvention-om-rattigheter-for-personer-med-funktionsnedsattning-ds-200823>

* Fairman, S. K., & Huebner, R. A. (2000). Service dogs: A compensatory resource to improve function. *Occupational therapy in health care, 13*(2), 41-52.

Folkhälsomyndigheten. (2008). *Onödig ohälsa: Hälsoläget för personer med funktionsnedsättning.* Hämtad 16 april, 2015, från

http://www.folkhalsomyndigheten.se/pagefiles/12157/R200813_Onodig_ohalsa0807.pdf

Forsberg, C., & Wengström, Y. (2013). *Att göra systematiska litteraturstudier: värdering, analys och presentation av omvårdnadsforskning* (3. uppl.). Stockholm: Natur & Kultur.

Hariz, V. (2015, 24 september). Synskadad med ledarhund stoppad på ögonkliniken.

Sverigetelevision. Hämtad 10 december, 2015, från <http://www.svt.se/plus/synskadad-stoppades-pa-ogonkliniken>

* Hubert, G., Tousignant, M., Routhier, F., Corriveau, H., & Champagne, N. (2013). Effect of service dogs on manual wheelchair users with spinal cord injury: A pilot study. *Journal of Rehabilitation Research & Development, 50*(3), 341-350.

Jordbruksverket. (u.å.). *Så sköter du din hund.* Hämtad 9 december, 2015, från

<http://www.jordbruksverket.se/amnesomraden/djur/hundarochkatter/skotseloch tillsyn/saskoter dudin Hund.4.207049b811dd8a513dc80001977.html>

Kirkevold, M. (2000). *Omvårdnadsteorier: analys och utvärdering* (2. uppl.). Lund: Studentlitteratur.

Kristensson, J. (2014). *Handbok i uppsatsskrivande och forskningsmetodik för studenter inom hälso- och vårdvetenskap* (1. Uppl.). Stockholm: Natur & Kultur.

Livsmedelsverket. (u.å.). *Får man ta med sin ledarhund på restaurang eller i en livsmedelsbutik?* Hämtad 14 december, 2015, från <http://www.livsmedelsverket.se/livsmedel-och-innehall/tillagning-hygien-forpackningar/hygien/ledarhund/>

Lunds kommun. (2001). *Allmänna lokala ordningsföreskrifter för Lunds kommun*. Hämtad 16 december, 2015, från <http://www.hundiq.se/ass/ordningsstadga/Lund.pdf>

McConnell, A. R., Brown, C. M., Shoda, T. M., Stayton, L. E., & Martion, C. E. (2011). Friends With Benefits: On the Positive Consequences of Pet Ownership. *Journal of personality and social psychology*, 101(6), 1239-1252.

McNicholas, J., Gilbey, A., Rennie, A., Ahmedzai, S., Dono, JA. & Ormerod, E. (2005). Pet ownership and human health: a brief review of evidence and issues. *British Medical Journal*, 331(7527), 1252-1254.

Moir, J. (2007). Assistance dogs and independent living for disabled people. *British Journal of Healthcare Assistants*, 4(7), 331-333.

Molliver, S. (2014, 9 mars). Nekades inträde med servicehund. *Borås tidning*. Hämtad 10 december från <http://www.bt.se/boras/nekades-intrade-med-servicehund/>

Morrison, ML. (2007). Health Benefits of Animal-Assisted Interventions. *Complementary Health Practice Review*, 12(1), 51-56.

Myndigheten för delaktighet. (2014). *Hur är läget 2014? Uppföljning av funktionshinderspolitiken*. Hämtad 16 april, 2015, från <http://www.mfd.se/globalassets/dokument/publikationer/2014/2014-6-hur-ar-laget-2014.pdf>

Ohlson, L. (2011). *Hälsopedagogik*. (3. uppl.) Stockholm: Liber AB.

* Rintala, D. H., Matamoros, R., & Seitz, L. L. (2008). Effects of assistance dogs on persons with mobility or hearing impairments: A pilot study. *Journal of Rehabilitation Research & Development*, 45(4), 489-504.

Sachs-Ericsson, N., Hansen, N.K., & Fitzgerald, C. (2002). Benefits of assistance dogs: a review. *Rehabilitation psychology*, 57(3), 251-277.

* Shintani, M., Senda, M., Takayanagi, T., Katayama, Y., Furusawa, K., Okutani, T., Kataoka, M., & Ozaki, T. (2010). The effect of service dogs on the improvement of health-related quality of life. *Acta Medica Okayama*, 64(2), 109-113.

Socialstyrelsen. (2007). Frågor och svar om funktionsnedsättning och funktionshinder, användning av begreppen. Hämtad, 15 april 2015, från <http://www.socialstyrelsen.se/fragorochsvar/funktionsnedsattningochfunktio>

Socialstyrelsen. (2014). *Utvärdering av försöksverksamhet med service- och signalhundar*. Hämtad från <http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/19639/2014-12-30.pdf>

Stephens, C., Neil, R., & Smith, P. (2012). The perceived benefits and barriers of sport in spinal cord injured individuals: a qualitative study. *Disability & Rehabilitation*, 34(24), 2061-2070.

Svenska Kennelklubben. (u.å. a.). *Assistanshund som hjälpmedel*. Hämtad 15 april, 2015, från <http://www.skk.se/hundagande/assistanshundar/vad-ar-en-assistanshund/>

Svenska Kennelklubben. (u.å. b.). *Kostnad för hund*. Hämtad 8 december, 2015, från <http://www.skk.se/kopahund/att-kopa-hund/funderar-du-pa-att-skaffa-hund/kostnad-for-hund/>

Svenska Kennelklubben. (u.å. c.). *Skötselråd*. Hämtad 9 december, 2015, från <http://www.skk.se/sv/kopahund/din-valp-och-unghund/skotselrad/>

Svenska Kennelklubben. (u.å. d.). *Utbildning och kostnader*. Hämtad 16 april, 2015, från <http://www.skk.se/sv/hundagande/assistanshundar/utbildning-och-kostnader/>

Svenska service- och signalhundsförbundet. (u.å. a.). *Kostnader_k*. Hämtad 8 december, 2015, från http://www.soshund.se/om-sos_k2/kostnader/

Svenska service- och signalhundsförbundet. (u.å. b.). *Livsmedelslagen*. Hämtad 10 december, 2015, från http://www.soshund.se/tillganglighet_a/livsmedelslagen_a/

Svenska service- och signalhundsförbundet. (u.å. c.). *Utgör ledar- och assistanshundar en risk för allergiker?* Hämtad 10 december, 2015, från http://www.soshund.se/tillganglighet_a/astma-och-allergi_a/utgor-ledar-och-assistanshundar-en-risk-for-allergiker-2/

Svensk Sjuksköterskeförening. (2010. a.). *Svensk Sjuksköterskeförenings strategi för utbildningsfrågor*. Hämtad 16 april, 2015, från <http://www.swenurse.se/globalassets/publikationer/utbildning-publikationer/strategi.for.utbildnfragor.pdf>

Svensk Sjuksköterskeförening. (2010. b.). *Värdegrund för omvårdnad*. Hämtad 16 april, 2015, från http://www.swenurse.se/globalassets/publikationer/etik-publikationer/vardegrund.for.omvardnad_2014.webb.pdf

Sykepleiernes Samarbeid i Norden. (2003). *Etiske retningslinjer for omvårdningsforskning i Norden*. Hämtad 21 april, 2015, från <http://old.sykepleien.no/ikbViewer/Content/337889/SSNs%20etiske%20retningslinjer.pdf>

Tottmar, M. (2014, 19 maj). Ledarhundar portas från lokaler i stan: "Det är förnedrande". *Dagens Nyheter*. Hämtad 10 december 2015 från <http://www.dn.se/sthlm/ledarhundar-portas-fran-lokaler-i-stan-det-ar-fornedrande/>

Williams, T. L., Smith, B., & Papatomas, A. (2014). The barriers, benefits and facilitators of leisure time physical activity among people with spinal cord injury: a meta-synthesis of qualitative findings. *Health Psychology review*, 8(4), 404-425.

Willman, A., Stoltz, P., & Bahtsevani, C. (2011). *Evidensbaserad omvårdnad En bro mellan forskning & klinisk verksamhet* (3. Uppl.). Lund: Studentlitteratur.

World Health Organization. (u.å.). *Health*. Hämtad, 15 april 2015, från <http://who.int/trade/glossary/story046>